

10. **Малиновский Б. В.** Военная помощь Центральных держав Украине (переговоры в Бресте, февраль 1918 г.) / Б. В. Малиновский // Вопросы германской истории. – Д., 2006 – С. 83–101.
11. **Нагасвський І.** Історія української держави двадцятого століття / І. Нагасвський. – К., 1993.
12. **Петров В. И.** Непокорившиеся кайзеровскому нашествию / В. И. Петров. – М., 1988.
13. Советско-германские отношения от переговоров в Брест-Литовске до подписания Рапалльского договора : сб. докум. – М., 1968. – Т. 1 : 1917–1918 гг.
14. **Стахів М.** Перша советська республіка в Україні. Нарис історії російської агресії та конституційного розвитку советської влади під час першої частинної окупації України / М. Стахів. – Н.-Й.; Філадельфія, 1956.
15. Українська РСР в період громадянської війни 1917–1920 рр. – К., 1967. – Т. 1.
16. Українська Центральна Рада. Документи і матеріали. – К., 1997. – Т. 2: 10 грудня 1917–29 квітня 1918 р.
17. **Федюшин О.** Украинская революция. 1917–1918 / О. Федюшин. – М., 2007.
18. **Христюк П. О.** Замітки і матеріали до історії української революції 1917–1920 / П. О. Христюк. – Відень, 1921. – Т. 2.
19. Чого прийшли німці на Україну? Офіційні повідомлення, думки, розмови. – К., 1918.
20. **Шеставецька Л. В.** Проблема надання німецької військової допомоги УНР та її вирішення у Брест-Литовську / Л. В. Шеставецька // Магістеріум. – К., 2001. – Вип. 7: Історичні студії – С. 93–96.
21. **Borowsky P.** Deutsche Ukrainepolitik 1918 (unter besonderer Beruecksichtigung der Wirtschaftsfragen) / P. Borowsky. – Luebeck, Hamburg, 1970.
22. Ereignisse in der Ukraine 1914–1922, deren Bedeutung und historische Hintergruende / Hgb. von T. Hornykiewicz. – Philadelphia, 1967. – Bd. 2.
23. Der Weltkrieg 1914 bis 1918. Die Kriegsfuehrung im Sommer und Herbst 1917. Die Ereignisse ausserhalb der Westfront bis November 1918. – Berlin, 1942. – Bd. 13.

Надійшла до редколегії 09.01.2015

УДК 94(477.63)«1941/1944»

В. К. Клець

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ДОСЛІДЖЕННЯ НІМЕЦЬКИХ ПОСЕЛЕНЬ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ В ПЕРІОД НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

Розглянуто діяльність нацистських організацій, які займалися дослідженнями німецьких поселень Дніпропетровської області і України. Особливу увагу приділено результатам досліджень, характеристиці основних напрямів діяльності цих організацій, їхнім завданням та проблемам, з якими вони зтикалися.

Ключові слова: окупація, фольксдойче, німецькі поселення, К. Штумпп, Дніпропетровщина.

Клець В. К. Исследования немецких поселений Днепропетровщины в период нацистской оккупации.

Рассматривается деятельность нацистских организаций, которые занимались исследованиями немецких поселений Днепропетровской области и Украины. Особое внимание уделяется результатам исследований, характеристике основных направлений деятельности этих организаций, их задачам и проблемам, с которыми они сталкивались.

© Клець В. К., 2015

Ключевые слова: окупація, фольксдойче, немецкие поселения, К. Штумпп, Днепропетровщина.

Klets V. K. The investigations of German settlements of Dnipropetrovsk region under Nazi occupation.

Occupation authorities organized realization of some investigations with the historical nature in the period of Nazi occupation of Ukraine. Their main aim was to substantiate the German presence in the occupied territories. Investigations of numerous German settlements, its history, the history of German colonization and circumstances in this settlements in the Interwar Period were the one of the main investigations. Activities of Nazi authorities in the given direction are the subject of this article. The investigations of German settlements were carried by the Sonderkommando of dr. K. Stumpp's Reich Ministry for the Occupied Eastern Territories, the Hauptamt Volksdeutsche Mittelstelle which was subordinated to Reichsfurer-SS H. Himmler and other organizations. Activities of these organizations weren't always scientific and not always pursued scientific aims. The special focus in the article is on the results of investigations, the characteristics of principal directions of this organizations' activities, their objects and difficulties which they run into.

Keywords: occupation, Volksdeutsche, German settlements, K. Stumpp, Dnipropetrovsk region.

Історія окупаційного режиму в роки Великої Вітчизняної війни залишається однією з найцікавіших і в той же час малодосліджених тем. Упродовж тривалого часу у вітчизняній історіографії акцентувалася увага на політичних та економічних аспектах окупаційного режиму. І тільки в останні десятиліття дослідники почали звертати увагу на висвітлення таких питань, як повсякденне життя в умовах окупації [15; 17; 20], освітня політика [7; 14; 16], наукова діяльність окупантів [10; 12] і т. ін. Такі дослідження допомагають найповніше відтворити картину окупаційного режиму на зайнятих німецькими військами територіях, у тому числі і на окупованій території України. Певною мірою це стосується і вивчення питання про дослідницьку діяльність окупантів на території України, що і визначає актуальність пропонованої статті.

Предметом даної праці є діяльність спеціальної команди д-ра К. Штумппа та інших дослідницьких нацистських структур на території Дніпропетровської області. Географічні межі визначаються тим, що територія Дніпропетровської області була одним з основних ареалів розселення німецького та менонітського населення, які досліджувалися цими підрозділами, та, крім цього, саме у Дніпропетровську знаходилася штаб-квартира команди К. Штумппа.

По мірі просування лінії фронту в роки війни, встановлення «нового нацистського порядку» на зайнятих територіях німецькими структурами починають проводитися різноманітні наукові дослідження. Вони стосувалися таких сфер, як археологія, етнографія, вивчення фольклору, музики, мистецтва, літератури, організацію та проведення виставок та ін. Зрозуміло, що все це робилося не в інтересах завойованих народів. Усі ці заходи були своєрідним логічним продовженням ідеологічної політики нацистів.

По-перше, для нацистів був дуже цікавим та важливим досвід більшовиків в ідеологічній сфері. По-друге, для управління населенням окупованих територій нацистам потрібно було більше знати місцеве населення. Певною мірою окупанти планували розширювати знання місцевого населення про власну історію, але знов-таки це робилося в інтересах окупантів. Як підкреслює Н. Кашеварова, «наприклад, у «Правилах щодо поводження з українцями» та у «Напрямах ведення пропаганди в Україні» (від Рейхсміністерства окупованих східних областей) за-

значалося, що слід розвивати знання місцевого населення про власну історію та її відомих діячів, підкреслювати злочини щодо українського народу, скоєні більшовицьким режимом, та їх наслідки, зокрема такі, як голодомор 1932–1933 рр.» [9, с. 865, 866]. Тобто в дію потрібно було впроваджувати і для досягнення перемоги впроваджувався стародавній принцип «divide et impera» («поділяй та володарюй») по відношенню до народів Радянського Союзу.

Ще одним важливим завданням було обґрунтування історичної належності захоплених земель Німеччині. Так, наприклад, 1 листопада 1942 р. у Харкові була відкрита історико-археологічна виставка, матеріали якої повинні були демонструвати давню присутність на території України германських племен. Виступаючи на відкритті виставки, керівник Робочої групи «Харків» Оперативного штабу рейхсляйтера А. Розенберга гаупттайнзацфюрер Оскар Венднагель заявив: «Виставка має показати й довести, що цей регіон за всією своєю історією належав до Європи як невід’ємна її частина, що його прадавні основи – ті ж самі, як і в усій Європі, й тому він має поділяти загальноєвропейську долю» [11, с. 231].

Виконанню останнього завдання сприяли й дослідження історії етнічних німців на території України, їх становища в Радянському Союзі, питань колонізації Східної Європи. Це також необхідно було для обґрунтування так званої безперервної германо-німецької присутності на цих територіях. До того ж це стосувалося вже не прадавньої, а сучасної історії. Але ці дослідження були спрямовані на виконання і ще одного завдання. Воно було визначене ще в першому пункті програми НСДАП, прийнятій у 1920 р. Мова в ньому йшла про вимогу «об’єднання усіх німців у велику Німеччину на основі права народів на самовизначення» [4, с. 29]. І «приєднані» у цьому випадку німці, які проживали на території інших країн, повинні були стати своєрідним ядром для подальшої колонізації завойованих територій. В Україні такими німецькими «заповідниками» повинні були стати Хегевальд (близько 100 сіл уздовж дороги Житомир–Бердичів) [докладніше про створення цієї групи поселень див.: 18, с. 192–211], Готенгау («готська область», яка включала у себе майже все Придніпров’я, простираючись майже до Києва і включає такі міста, як Дніпропетровськ, Херсон, Кривий Ріг, Кременчук) [19, с. 28, 29], ну і звичайно регіони компактного проживання німецького населення, одним з яких була територія Дніпропетровської області.

Дослідженнями німецьких та менонітських поселень у період окупації займалася спеціальна команда рейхсміністерства окупованих східних областей під керівництвом д-ра К. Штумппа. У 1938 р. він очолив створений в Німеччині в результаті об’єднання Союзу російських німців та Німецького іноземного інституту Дослідницький заклад для російських німців (Forschungsstelle für das Rußlanddeutschtum) [3, с. 78]. Саме з представників цього закладу і була створена спеціальна команда. Офіційно вона була утворена у жовтні 1941 р., місцем її базування стало м. Дніпропетровськ. Крім того, у Житомирі, Києві та Миколаєві були створені службові бюро [23, арк. 3–7].

У команді були виокремлені дві групи: уповноважені команди та пропагандистська група. Завдання цих груп визначались таким чином: «Уповноважені команди проводять розшуки осіб німецького походження для їх реєстрації та обслуговування. Службовці пропагандистської групи проводять збори в Україні місцевою мовою, при цьому термінові проблеми торкаються на розсуд керівника головного управління» [Там само, арк. 6].

Хоча пропагандистська робота не розглядалася в якості головного виду діяльності команди, тим не менш у цій сфері були досягнуті деякі результати. В одному з документів мова йде про те, що «пропагандистська діяльність членів команди серед українського населення знайшла широкий відгук у громадянської адміністрації. Досягнуті при цьому успіхи вимагають розширення цієї діяльності. Бажано, щоб усі уповноважені встановили тісний зв'язок з панамі обласними комісарами... і користувалися кожною можливістю читати українському населенню виховні лекції» [3, с. 81]. Крім того, немаловажне значення приділялося допомозі місцевим властям в організації освіти та виховання етнічних німців. В одному із звітів, наприклад, мова йде про створення німецьких бібліотек, розповсюдженні книжок казок для шкіл та дитячих садків, навчальних матеріалів у Хортиці, Кронау та Дніпропетровську [22, арк. 89].

Головним же завданням команди було вивчення архівних документів, збір відомостей генеалогічного характеру, підготовка аналітичних матеріалів, проведення опитувань місцевого населення і т. ін. Отримані дані вносилися в так звані «сільські журнали». Ці журнали є дуже важливим джерелом для вивчення міжвоєнної історії не тільки німецького населення, а й України та СРСР у цілому. Вони чітко структуровані. У них, зокрема, виокреслюються такі розділи: назва населеного пункту із зазначенням району, області; чисельність мешканців із зазначенням національної належності; чисельність змішаних шлюбів; розподіл німців за статеві-віковим критерієм; походження мешканців колонії; записи про шкільне, культурне життя, про лікарняні та добродійні заклади; дані про віруючих; відомості про економіку, які охоплювали економічний стан селян та інфраструктуру села; дані про економічні та політичні проблеми в довоєнний період; список мешканців населеного пункту за прізвищами; додаткові списки засланих, вмерлих голодною смертю, вбитих та німців, які служили в Червоній армії. До деяких журналів додаються карти та креслення, плани населених пунктів з переліком нерухомості кожної родини, біографії.

Цінним джерелом є також звіти членів команди, в яких наявна інформація про хід досліджень та загальні оцінки населених пунктів і регіонів, що досліджуються. У них є також інформація про устрій німецьких колоній, характерні особливості німецьких житлових та господарських будівель, велика увага приділяється питанням взаємовідносин німецького та українського населення.

Представниками команди були досліджені колонії на Волині, у районах Одеси, Миколаєва, Кременчука, Києва, Бердичева, Молочанські колонії. Приблизно у першій половині лютого 1942 р. К. Штумппом були досліджені німецькі поселення поблизу Дніпропетровська, про що свідчить його звіт № 7 [22, арк. 81–84]. Інтерес до цього регіону виглядає природним, якщо врахувати, що в період окупації на території Дніпропетровського гебітскомісаріату проживало 70 тис. етнічних німців (усього ж на території рейхскомісаріату «Україна» – 163 тис.) [1, с. 338].

Як він повідомляв, мало німецьких поселень вдалося відвідати через погодні умови та погані шляхи. Були досліджені тільки найближчі до міста поселення Йозефсталь, Рибальське, Кронсгартен, Ямбург та Біллерсфельд. У звіті надається стисла характеристика цих сіл. Усі вони засновані у 1789–1792 рр.

Німці Йозефсталь мають данцигське походження і тільки невелика частина мешканців є вихідцями з Вюртемберга. В селі знаходиться могила С. Х. Контеніуса, який дуже багато зробив для облаштування колоністів на нових землях. Як підкреслював К. Штумпп, у нього були «великі заслуги у розвитку сільського

господарства та особливо у розведенні вівців» [22, арк. 81]. Пізніше, під час війни, а також після її завершення населення села було вислане, село ж остаточно зруйноване.

Не збереглося, природно, і могили з пам'ятником С. Х. Контеніусу. І тільки вже у 2000-х рр. спільними зусиллями співробітників Інституту українсько-німецьких досліджень Дніпропетровського національного університету та студентів історичного факультету пам'ятник був знайдений та переданий на зберігання до Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького.

Про Кронсгартен К. Штумпп повідомляв, що цю колишню менонітську колонію після виїзду менонітів до Америки у 1921 р. та часткового заслання населення у 1930 р. село заселили німці з різних сіл, у тому числі й з Йозефсталя. Біллерсфельд та Рибальське також майже наполовину заселені прийдшим населенням. Багато з місцевих мешканців було вислано у 1930-ті рр., вже з початку війни у вересні 1941 р. з Біллерсфельда було вислано 176 чоловіків. У результаті з 790 мешканців Біллерсфельда німців нараховується 554, в Рибальському мешкає 469 німців, 482 українця, 101 росіянин та 4 поляки, тобто тут німців залишилося менше половини мешканців.

Ямбург К. Штумпп називав «майже виключно колонією ремісників» [22, арк. 81]. Ремісничі вироби мешканців Ямбура продавалися аж до Кавказу та Сибіру. Також населення займалося розведенням бджіл та шовкопрядів. З гордістю мешканці Ямбура повідомляли К. Штумппу про те, що вони для вермахту зв'язали 1 тис. пар шарпеток [Там само].

Окремий розділ звіту присвячений німцям м. Дніпропетровська, яке К. Штумпп називав «відомим та важливим промисловим центром» [Там само, арк. 82]. Повідомляючи про німців Дніпропетровська, К. Штумпп підкреслював, що це були переважно ті, хто залишав села для того, щоб сховатися від радянських властей і уникнути репресій. Розселялися вони тому переважно на міських околицях. Вони практично не розмовляли німецькою мовою, що пояснювало їх скритність. Особливо ж це стосувалося дітей, які навчалися в російських та українських школах.

Це призводило до того, що з приходом німецьких військ місцеві німці не могли з ними спілкуватися. Усього в місті нараховувалося 1922 німця (у звіті вказана помилкова кількість 1992, яка складається з 441 чоловіка, 676 жінок та 805 молодих людей у віці до 18 років [Там само, арк. 83]). Відрізнялося німецьке населення Дніпропетровська і великою кількістю змішаних шлюбів. За даними звіту з 824 родин 483 були змішаними (58,6 %) [Там само]. Однією з причин такої кількості змішаних шлюбів, на думку К. Штумппа, було намагання сховатися за національністю свого чоловіка або жінки, щоб приховати як себе, так і родичів від репресій [Там само].

К. Штумппом було також зібрано деякі відомості про депортацію німецького населення. З цього приводу він пише: «Від німецьких біженців та мешканців... я довідався про долю німців на тому боці Дніпра; там багато німецьких поселень були спустошені. Тільки небагато вигнаних чоловіків повернулися. Більшовики не змогли через швидке просування німецьких військ здійснити свої диявольські задуми. Під час бойових дій в Запоріжжі більшовики відправили потяг, завантажений фольксдойче. Під час атаки німецької авіації більша частина фольксдойче загинула. В іншому випадку потяг з німцями був облитий бензином і підпалений. Зараз вже можна стверджувати, що більша частина фольксдойче на схід від Дніпра

була вигнана. Подальша доля цих нещасних людей невідома; села стояли пустими і тільки худоба, собаки та кішки блукали без господарів» [Там само, арк. 82].

Судячи з подальших публікацій К. Штумппа і документальних джерел, він не обмежився тільки дослідженням найближчих до Дніпропетровська німецьких поселень. Ним були досліджені й інші райони області. Так, вже після закінчення війни Т. Л. Вікторовський, який був у роки окупації заступником Дніпропетровського архіву, розповідаючи про відрядження директора архіву М. А. Кочевського, повідомляв: «Він (тобто Кочевський. – *В. К.*) виїжджав до Кривого Рогу, Нікополя, Новомосковська і Магдалинівки... Виїзд до Кривого Рогу і Нікополя був здійснений спільно з німецьким начальником якимось Штумппом (так у документі. – *В. К.*)» [5, арк. 133].

До речі, співробітництво К. Штумппа і М. А. Кочевського Т. Л. Вікторовський пояснював дуже цікавою причиною, розповідаючи далі: «Згодом з'ясувалося, що цей самий Штумп організував поїздку по архівах для того, щоб отримати дорожні продовольчі пайки, а т. Кочевський був ним взятий для того, щоб отримати продукти на зайву людину. Завантаживши машину продуктами, він у Нікополі висадив Кочевського з машини, надавши йому самому шукати засоби для того, щоб добратися до Дніпропетровська» [Там само].

Команда К. Штумппа працювала не тільки в колоніях. Її завданням було також дослідження архівних матеріалів. Так, вже згадуваний вище Т. Л. Вікторовський, наприклад, повідомляв, що «[працівники Дніпропетровського архіву] склали описи на усі фонди по німецьких поселеннях на Півдні Росії [спільно з німецькими архівістами]... Над фондами німецьких поселенців Півдня Росії працювала особлива група німців. Головну роботу вони зосереджували над фондом № 134 «Опікунство над іноземними поселенцями Півдня Росії»... Найчастіше до архіву приходили представники окремих штатів, які цікавилися архівними матеріалами. Одним з них був Штумпа, який працював над фондом німецьких поселень в Росії» [Там само, арк. 133 зв. –135].

Усього ж представниками команди К. Штумппа було досліджено майже 300 німецьких поселень на території України [8, с. 159]. Досліджувалися ними також і ненімецькі населені пункти, переважно це стосувалося більш великих пунктів, адміністративних центрів районів. У Дніпропетровській області були досліджені шляхом особистого огляду, бесід, а також шляхом вивчення архівних джерел такі населені пункти (районна приналежність вказана на період дослідження): Апостоново, Фельзенгут, Миколайталь, Симонсфельд Апостолівського району; Нікополь, Блюменфельд, Фриденсфельд, Катариненталь, Штайнау Нікопольського району; Божедарівка, Катеринівка Божедарівського району; Ебенфельд, Ной-Лібенталь Широківського району; Фризендорф, Айгенгрунд, Фельзенбах, Хейбоден, Катариненхоф, Ленінталь, Штерндорф Фризендорфського району; Етгінгерфельд Васильківського району; Фішердорф, Ямбург, Йозефсталь Дніпропетровського району; Гнаденталь, Ной-Хортиця, Ротфельд Софіївського району; Грюнфельд, Хохфельд, Штайнфельд Криворізького району; Хохберг Магдалинівського району; Синельникове, Кільмансталь, Майерхоф, Марієнталь Синельниківського району [3, с. 93–94, 356–357]. По усіх цих населених пунктах були складені сільські журнали. Вже після закінчення війни деякі відомості про німецькі поселення Дніпропетровської області були опубліковані К. Штумппом [25].

Під час своєї роботи команда К. Штумппа стикалася з численними проблемами. По-перше, це нестача коштів, про що йшла мова вище. По-друге, членам

команди не завжди вдавалося знайти спільну мову з українськими німцями. Все ж таки останні тривалий час виховувалися в іншому середовищі, навіть мова у німців України склалася вже своя, дуже часто незрозуміла німцям, які прийшли з Німеччини. Свою роль відіграла і пропаганда радянського режиму протягом 20 років. Так, у піврічному звіті від 20 серпня 1942 р. в розділі «Політичне становище» К. Штумпп, зокрема, писав: «Німці, які протягом 20 років зазнавали тиск більшовистської пропаганди, були не в змозі думати так, як рейхснімець з батьківщини» [22, арк. 128].

Ще однією дуже складною проблемою була конкуренція з іншими нацистськими структурами, які займалися етнічними німцями. Мова, зокрема, йде про взаємовідносини з «Фольксдойче Міттельштелле». Ці дві структури підкорялися двом нацистським керівникам: команда К. Штумппа – рейхсміністру А. Розенбергу, а «Фольксдойче Міттельштелле» – рейхсфюреру СС Г. Гімлеру. Боротьба між цими нацистськими лідерами за домінування в проведенні окупаційної політики природно відбивалася на взаємовідносинах між їхніми структурами. Окрім того, свою лінію намагався проводити і рейхскомісар України Е. Кох.

Підсумком цієї боротьби стало рішення про розпуск команди К. Штумппа. Із цього моменту усі питання, які стосувалися німецького населення, вирішувалися службою Г. Гімлера. Дати відповідь на питання, коли це сталося, поки що доволі проблематично. Н. Кашеварова стверджує, що команда К. Штумппа діяла до літа 1943 р. [8, с. 159]. А. Айсфельд та В. Мартиненко говорять про те, що «у липні 1942 р. Гімлер зміг закріпити своє верховенство у питаннях, які стосувалися етнічних німців на території РКУ» [2, с. 614]. За даними Р. Х. Вальта, рішення про розпуск команди було прийнято в жовтні 1942 р. [3, с. 82], але офіційно розпуск команди за даними того ж Р. Х. Вальта та М. Бухсвайлера відбувся 31 грудня 1942 р. [3, с. 82; 24, с. 325], тобто 1943 р. виглядає все ж таки помилковою датою.

Після розпуску команди К. Штумппа дослідженням німецького населення займалася організація «Фольксдойче Міттельштелле». Цілі у цієї організації були трошки іншими – організація переселення до Німеччини німецьких етнічних груп, а поперед етнічні німці вносилися до так званого реєстру етнічних німців (Volkliste) з присвоєнням категорії з певним для кожної з них набором прав та обов'язків [1, с. 340]. Тому ними більша увага зверталася на питання походження німців окупованих територій.

У Державному архіві Дніпропетровської області зберігається фонд «Фризендорфська районна управа», в якому зберігаються численні анкети німецького населення поселень району (усього 9 сіл), а також списки хлопчиків-фольксдойче у віці від 10 до 18 років [6]. Усі ці анкети були заповнені у травні–червні 1943 р., на багатьох з них олівцем вказана категорія, що пропонується.

Ці документи відповідають не тільки на питання про походження місцевих німців. У них присутні відомості про школи в німецьких поселеннях, громадянство та віросповідання німців, їх заняття, службу в армії, участь у діяльності політичних та громадських організацій, репресії серед членів сімей [більш докладно див.: 13, с. 164–180].

У вересні–жовтні в рейхскомісаріат «Україна» була направлена група, яка складалася з трьох осіб – керівника відділу Німецького іноземного інституту д-ра Гауса, фотографа того ж інституту Ріле і керівника створеного у 1942 р. при університеті м. Фрайбург Інституту народознавства д-ра Й. Кюнціга. На цю групу покладалося завдання «продовжити дослідження у регіонах проживання фолькс-

дойче в Україні, зокрема політики щодо впливу на них та методів і цільових завдань більшовизму, вироблення пропозицій для політичного керівництва щодо форми народознавчої роботи на окупованих східних територіях, виявлення завданої більшовизмом шкоди фольксдойче у сфері народної культури» [8, с. 221–222].

Група повинна була відвідати декілька міст (Житомир, Київ, Кременчук, Дніпропетровськ, Миколаїв), де передбачалося збирання фотографій та інших візуальних документів із народознавства та історії німецьких поселень, які б розповідали про життя та досягнення німців України. Крім того, вони й самі повинні були здійснювати фотозйомку в німецьких поселеннях. Із 29 вересня по 8 жовтня 1942 р. ця група працювала у Дніпропетровську [21, арк. 42 зв.]. На жаль, докладніших даних щодо роботи цієї групи поки знайти не вдалося.

Таким чином, можна стверджувати, що нацистські окупаційні власті приділяли немаловажне значення дослідженням німецьких колоній в Україні. Не завжди ці дослідження носили науковий характер, не завжди переслідувалися наукові цілі. Але документи, в яких зафіксовані результати досліджень, мають дуже важливе значення як для вивчення історії німецького етносу в Україні, так і для вивчення міжвоєнної історії Радянського Союзу та зокрема України. Важливі вони також для визначення характеру взаємовідносин окупаційних властей між собою, характеру взаємовідносин представників різних національних груп на окупованій території як в ході війни, так і напередодні її, значно доповнюючи історію Великої Вітчизняної і Другої світової війни.

Бібліографічні посилання

1. **Айсфельд А.** Великая Отечественная война 1941–1945 / А. Айсфельд // Немцы России: энцикл. : в 3 т. / В. Карев (пред. редкол.) и др. – М., 1999. – Т. 1: А–И. – С. 337–342.
2. **Айсфельд А.** Етнічні німці України під час Другої світової війни і в повоєнні роки / А. Айсфельд, В. Мартиненко // Україна в другій світовій війні: погляд з XXI ст.: Історичні нариси : у 2 кн. / редкол. : В. А. Смолій (голова колегії), О. Є. Лисенко (відп. ред.) та ін. – К., 2010. – Кн. 1. – С. 595–643.
3. **Вальт Р. Х.** Обломки всемирной истории. Российские немцы между Сталиным и Гитлером / Р. Х. Вальт. – 2-е изд. – Эссен, 1996.
4. **Гейден К.** Путь НСДАП. Фюрер и его партия / К. Гейден. – М., 2004.
5. Державний архів Дніпропетровської області. – Ф. 1684, оп. 1-дод, spr. 141-а.
6. Там само. – Ф. 3388, оп. 1, spr. 1–25.
7. **Єржабкова Б.** Шкільна справа та шкільна політика в рейхскомісаріаті «Україна» (1941–1944) у світлі німецьких документів / Б. Єржабкова; пер. з нім. – К., 2008.
8. **Кашеварова Н.** Діяльність Оперативного штабу Розенберга з вивчення нацистами «східного простору» (1940–1945) : у 2 ч. / Н. Кашеварова. – К., 2014. – Ч. 1 : Джерелознавче дослідження.
9. **Кашеварова Н.** Документи Оперативного штабу рейхсляйтера Розенберга як джерело з історії вивчення нацистами окупованих східних територій (1941–1944) / Н. Кашеварова // Архіви окупації. 1941–1944 / упоряд. Н. Маковська. – 2-е вид. – К., 2008. – С. 860–871.
10. **Кашеварова Н.** Науково-пропагандистська діяльність Оперативного штабу рейхсляйтера Розенберга: огляд документів Федерального архіву в Берліні / Н. Кашеварова // Спеціальні історичні дисципліни: питання теорії та методики : зб. наук. пр. / редкол. : Г. В. Боряк (відп. ред.) та ін. – К., 2011. – Число 19. – С. 88–102.
11. **Кашеварова Н.** Обґрунтування історичних прав на українські території в ідеологічній доктрині нацизму: промова гаупттайнзацфюрера Оскара Венднагеля на відкритті історико-археологічної виставки у Харкові 1 листопада 1942 р. / Н. Кашеварова // Архіви України. – 2005. – № 1–3. – С. 221–232.
12. **Кашеварова Н.** Оперативний штаб райхсляйтера Розенберга та його діяльність у галузі досліджень окупованих територій / Н. Кашеварова // Україна в другій світовій війні: погляд

- з ХХІ ст.: Історичні нариси : у 2 кн. / редкол. : В. А. Смолій (голова колегії), О. Є. Лисенко (відп. ред.) та ін. – К., 2010. – Кн. 1. – С. 682–696.
13. **Клец В. К.** Документы по истории немцев Украины периода Второй мировой войны в коллекции Государственного архива Днепропетровской области / В. К. Клец, И. В. Шевцова // Вопросы германской истории: сб. науч. тр. / редкол. : С. И. Бобылева (отв. ред.) и др. – Д., 2003. – С. 158–182.
 14. **Клец В. К.** Оккупационный режим и организация работы учебных заведений Днепропетровской области в период второй мировой войны (1941–1943 гг.) / В. К. Клец / Наддніпрянський історико-красназничий збірник. – Вип. 1 : матеріали Першої міжрегіон. іст.-красн. конф. (8–9 жовтня 1998 р., м. Дніпропетровськ) / редкол. : А. Г. Болебрух (відп. ред.) та ін. – Д., 1998. – С. 290–295.
 15. **Клец В. К.** Повседневная жизнь немцев Украины в условиях нацистской оккупации (1941–1944) / В. К. Клец // Два с половиной века с Россией (к 250-летию начала массового переселения немцев в Россию) : материалы 4-й Междунар. науч.-практ. конф. Москва, 24–27 августа 2012 г. – М., 2013. – С. 474–489.
 16. **Клец В. К.** Освіта в німецьких та менонітських поселеннях України періоду окупації в роки Великої Вітчизняної війни / В. К. Клец // Наддніпрянська Україна: історичні процеси, події, постаті : зб. наук. пр. / редкол. : С. І. Світленко (відп. ред.) та ін. – Д., 2012. – Вип. 10. – С. 289–302.
 17. **Ковалев Б. Н.** Повседневная жизнь населения России в период нацистской оккупации / Б. Н. Ковалев. – М., 2011. – (Живая история: Повседневная жизнь человечества).
 18. **Лауер В.** Творення нацистської імперії та Голокост в Україні / В. Лауер; пер. з англ. С. Коломійця, Є. Ровного. – К., 2010.
 19. **Родионов В.** Расовые мифы нацизма. Врага надо знать! / В. Родионов. – М., 2010. – (Секретные материалы III Рейха).
 20. **Соколов Б. В.** Оккупация. Правда и мифы / Б. В. Соколов. – М., 2002.
 21. Центральний державний архів вищих органів влади та управління України. – Ф. 3676, оп. 1, спр. 30.
 22. Там само. – Оп. 4, спр. 4.
 23. Там само. – Спр. 96.
 24. **Buchweiler M.** Volksdeutsche in der Ukraine am Vorabend und Beginn des Zweiten Weltkriegs – ein Fall doppelter Loyalität? / M. Buchweiler. – Gerlingen, 1984.
 25. Verzeichnis der deutsche Siedlungen im Gebiet Dnjepropetrowsk / Bearbeitet von Dr. K. // Heimatbuch der Deutschen aus Rußland. 1958 / Bearbeitet von Dr. Karl Stumpp. – Stuttgart, 1958. – S. 187–190.

Надійшла до редколегії 04.01.2015

УДК 94:327](100)«1980/1989»

О. В. Немич

Дніпропетровський національний університет імені Олеся Гончара

ЛОКАЛЬНІ КОНФЛІКТИ 1980-х рр. У БЛИЗЬКОСХІДНОМУ РЕГІОНІ ТА ІНТЕРЕСИ «ГРУПИ СЕМИ»

Досліджено локальні конфлікти 1980-х рр. у Близькосхідному регіоні та інтереси «Групи семи». Виявлено та висвітлено мотиви держав G7 у врегулюванні близькосхідних локальних конфліктів.

Ключові слова: «Група семи», G7, ОПЕК, Афганська війна 1979–1989 рр., Ліванська війна 1982 р., Ірано-іракська війна 1980–1988 рр.

© Немич О. В., 2015